

Mere information

Kulturarvsstyrelsen

'Information om bygningsbevaring' er en række vejledningsblade om vedligeholdelse af bevaringsværdige huse, som kan findes på www.kulturarv.dk.

På styrelsens hjemmeside findes også 'Vadehavets Kulturarv', som indeholder en kortlægning, vurdering og formidling af landskab, kulturmiljøer, landsbyer, byggeskik m.m. i Vadehavregionen.

'Fredede og bevaringsværdige bygninger i Danmark' er en oversigt over bl.a. fredede og bevaringsværdige bygninger i Danmark, som kan findes på www.kulturarv.dk/fbb/index.htm.

Velfærdsministeriet

'Vejledning til bevaringsværdige bygninger' er et opslagværk med vejledning og anvisninger, der beskriver, hvordan arbejder skal udføres, hvis der er tilskud fra byfornyelsesmidlerne eller de kommunale lokale tilskudsudvalg. Redaktion: Center for Bygningsbevaring. Kan rekvireres gratis på tlf. 33 92 93 26.

Center for Bygningsbevaring i Raadvad

På www.bygningsbevaring.dk kan der fås uddybende tekniske anvisninger om bygningsbevaring, som er koordineret med Kulturarvsstyrelsens 'Information om Bygningsbevaring'. Her findes også lister over materialeproducenter, håndværkere, forhandlere m.fl.

Relevante foreninger og interesseorganisationer

www.byfo.dk er en interesseorganisation for ejere af fredede bygninger.

www.bygningskultur.dk er en paraplyorganisation for byggeriets interesseorganisationer.

www.foreningen-straataag.dk er en medlemsforening for ejere, tækkemænd og interesserede.

www.byogland.dk er en paraplyorganisation for lokale bevaringsforeninger med link til lokale medlemsforeninger i Esbjerg, Ribe, Rømø, Sønderho, Tønder, Varde og Vestslesvig.

KULTURAVSSTYRELSEN
H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V

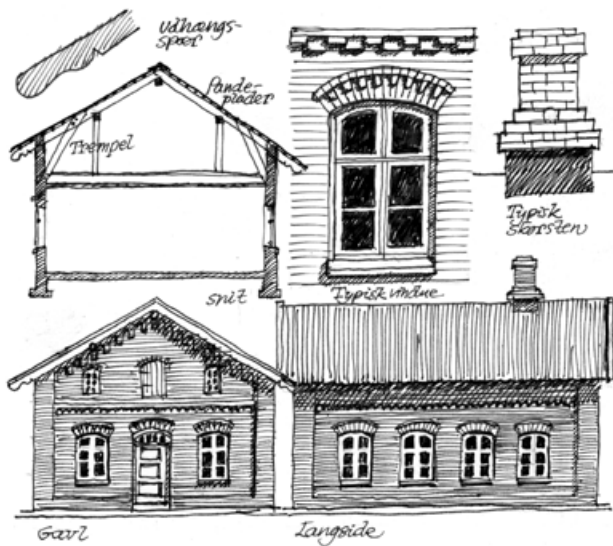
TELEFON 33 74 51 00
kulturarv@kulturarv.dk
www.kulturarv.dk

Udgivet af Kulturarvsstyrelsen, 2007. Tryk: Fihl Jensen Grafisk Produktion A/S. Layout: Egø, Flørd.

Huse og gårde med trempel

Vadehavet Kulturarvsatlas

Huse og gårde med trempele

Et særligt træk for bygningskulturen i Sønderjylland og den sydlige del af Vadehavsregionen er de mange stuehuse, gadehuse og villaer, der er opført med den specielle tagkonstruktion, der kaldes for en trempele. Denne bygningstype er let genkendelig på grund af den lave taghældning, det udhængende tag og den høje overetage.

Det udhængende tag har næsten altid synlige spær- og bjælkeender og vindskeder, der er profilerede og udsmykkede med svungne profiler og affasede hjørner.

De fleste af trempelebygningerne er opført i hårdbrændte og maskinelt fremstillede mursten, og facaderne er prydede af mønstermurværk, særlige formsten og fint profilerede fuger. Vinduerne har murede sålbænke og vinduesåbningerne er prydede af dekorative stik, der ofte er fremhævet med 'bryn'. Det gennemarbejdede murværk er opført med stor præcision, og de krævende detaljer med udførelse af mønstermurværk m.m. er udført i høj håndværksmæssig kvalitet.

Hjørnerne er markerede med let fremspringende murpartier, og overgangen til trempeletagen er næsten altid markeret med en gennemgående gesims, som er udført i mønstermurværk eller med formsten.

Murværket med de synlige mursten er ofte kombineret med pudsede og hvidkalkede blændinger eller støbte og trukne dekorationer. Dekorative detaljer som hjørnekvadre m.m. er oftest udført i en cementholdig mørtel på stedet. De er sjældent købt som færdigstøbte katalogvarer, som det ellers kendes for denne periodes byggeri.

Gavltrekanter er som regel prydet med fremhævede murværksdetaljer og kan tillige være udsmykket med profilerede bjælkeender, udskårne vindskeder og dekorationer i affaset tømmer i gavltrekanterens spids.

Såvel snedkerdetaljer som de krævende murværksdetaljer, der kendetegner trempelehusene, er udført i høj håndværksmæssig kvalitet.

Tagfladerne er belagt med lette tagmaterialer som f.eks. pandeplader eller tagpap. I gavlene er vindskeder af træ. Skorstenen er traditionelt udformet med sokkel, base og skaft og er placeret i kippen.

Typisk for mange af disse huse er de såkaldte 'Berlinervinduer' med T-poster, hvor den øverste rude er tophængslet.

Trempelehus opført i blank mur med hjørner og vinduer fremhævet med kvaderpuds. Vinduerne til højre i stueetagen er malet på facaden og afslører, at bygningen tidligere har haft vinduer med karm og ramme i forskellige farver.

Landskab og kulturarv

Villaer og huse med trempel findes i hele regionen, men langt størstedelen findes i området syd for Kongeåen. Her ses de ofte i de små stationsbydannelse, der voksede op omkring jernbanerne, men også i de mindre landsbysamfund som f.eks. Emmerlev, Hjerpested og Rørkær.

Trempelkonstruktionen på stuehuse i kombination med mønstermurværk er et nordtysk træk, der i sit udtryk er tæt beslægtet med den internationale 'schweitzerstil', der var populær over hele Nordeuropa i tiden omkring 1900.

De nordtyske stuehuse blev i perioden 1896-1914 'eksporteret' til området nord for den nuværende grænse, idet den tyske stat opførte en række store domænegårde for at styrke tyskheden i Sønderjylland. I alt blev opført 36 sådanne gårde i hele Sønderjylland.

I 1891 blev 'Ansiedlungsverein für das westliche Nordschleswig' oprettet for at trække tyske landmænd til egnen, og der blev opført 200 rentegårde, der er kolonigårde efter tysk forbillede, som 'einhaus' med bolig, stald og lade under et tag. De bygninger, der blev opført med direkte tysk forbillede, havde selvfølgelig afsmittende effekt, og trempelkonstruktionen fik en stor udbredelse i Sønderjylland.

Bygningstypen er karakteriseret af trempelen, dvs. det forhøjede murstykke mellem hovedgesimsen over vinduerne og tagfoden. Typisk er også den lave taghældning og det udhængende tag, der oftest er belagt med plade, tagpap, skiffer eller lignende.

Sårbarhed

De typiske trempelhuse er selvsagt sårbare over for ændringer i tagkonstruktionen og den oprindelige tagbelægning, der er de helt særlige kendetegn for disse bygninger. Til tagets karaktergivende detaljer, hører også de udskaarne spærender og de profilerede vindskeder, der også er sårbare over for ændringer.

Bygningerne, der er kendetegnede af de murede facader med synlige sten, er sårbare over for ændringer eller ombygninger i murværket, da dette, pga. de præcise og ensartede murflader, er vanskelige at udføre uden at 'ødelægge' bygningerne væsentligt.

Endelig er langt størstedelen af bygningerne gennemført teglstensarkitektur, og derfor sårbare over for maling eller tyndpuds på facaderne, der vil sløre de fine og præcise murværksdetaljer.

Bygningerne er også sårbare over for udskiftning af de oprindelige vinduer og døre til nyere produkter, der ikke modsvarer de oprindelige vinduer og døre, hvad angår udformning, opdeling og materialer.

Enkelt hus med trempelkonstruktion, lav taghældning og to gavlkviste. Som det er typisk, står facaderne med synlige mursten uden puds eller maling og facaden er prydet med enkle murværksdekorationer.

Velbevaret trempelhus med frontkvist. Bygningen er prydet af mønstermurværk og de typiske fortandede bryn over vinduerne. De udsmykkede spær og bjælker, der er et af bygningstypens kendetegn, er bevaret i både gavle og i kvist.

Gode råd

For at fastholde trempelhusenes særlige bevaringsværdier, anbefales det som udgangspunkt at vedligeholde og istandsætte bygninger med de samme materialer og detaljer, som de oprindeligt er bygget med.

Murværk og facader

Det særlige mønstermurværk, brede gesimser, gavlkamfriser, vandrette bånd, 'øjebryn' over vinduer, 'kvaderhjørner', vinduessålbænke og dørindfatninger er vigtige dele af husets særlige egenart og arkitektoniske identitet. De bør derfor ikke fjernes eller overmales. De er ofte udført af helt specielle formsten, andre gange af tilhuggede mursten og af og til af almindelige mursten, som er sat i mønstre. Ved reparationer af murværket bør man anvende sten af samme type og format som de tidligere anvendte. Ældre mursten kan skaffes på genbrugslagre, der har specialiseret sig i dette, og formsten til restaureringsarbejder kan specialfremstilles.

Fuger bør udføres i samme mørteltype og med samme profil som eksisterende. Profilerede eller 'brændte fuger' bør nyudføres eller repareres med et særligt 'brændejern'.

Reparation på pudset og kalket murværk bør udføres magen til den eksisterende/oprindelige puds. Dog bør man undgå cementmørtel og i stedet benytte hydraulisk kalkmørtel eller luftkalkmørtel på facaderne.

Man bør *aldrig* overfladebehandle de murede trempelhuse med tyndpuds eller facademaling. Dels vil dette svække bevaringsværdierne, der i høj grad er knyttet til det fine murværksarbejde, og dels kan det rent teknisk ikke anbefales. Mange af de nyere facademalinger er for tætte – eller bliver det ved påføring af flere lag, hvorved man kan få fugtphobninger bag malingen, der kan medføre frostsprængning og forvitring af stenene.

Vinduer og døre

Har bygningen endnu sine originale vinduer og døre i behold, bør disse bevares, istandsættes og energiforbedres.

I dag findes der firmaer, der har specialiseret sig i vinduesistandsættelse, og man kan tilsvarende få indvendige forsats-

rudesystemer, der er helt tætte og har en bedre isolerings-effekt end tilsvarende termovinduer.

Hvis de originale vinduer allerede er skiftet ud til nyere vinduer, der skal udskiftes igen, anbefales det, at man sætter vinduer i, der er udført i træ med enkeltlagsglas og kitfals. Nye vinduer i enkeltlagsglas kan forsynes med en indvendig koblet forsatsramme, så man opnår samme (eller bedre) varmekøkonomi og komfort som ved tilsvarende termoruder. Der findes flere vinduesfirmaer, der har specialiseret sig i produktion af vinduer til ældre bygninger.

Ved maling af vinduer bør man holde sig til de materialer og farver, som oprindelig er anvendt. På trempelhusene ser man ofte, at karmen er malet i en mørk farve, mens rammerne er malet i en lys. Man bør ikke male vinduer i ældre bevaringsværdige bygninger med plastikmaling. Denne maling arbejder dårligt sammen med de øvrige materialer, og ved påføring af flere lag, har det vist sig, at malingen bliver for tæt, så der sker en fugtphobning i træet, der kan medføre rådskader.

Til maling af ældre vinduer af træ anbefales det, at man anvende linoliemaling, der ikke bør tilføres terpentin. Linoliemalingen skal stryges på i 2-3 meget tynde lag. På denne måde er tørretiden ikke længere end eksempelvis plastikmaling, d.v.s. 12 timer.

Tage

Trempelbygningernes tage bør fortsat udføres i samme materialer som oprindeligt, dvs. af tagpap, plader, naturskiffer eller tegl. Man bør undgå teglimiterende stålplader eller lignende nye produkter.

De typiske udskårne spær- og bjælkeender og de profilerede vindskeder, bør løbende vedligeholdes med en dækkende maling (hertil har man oprindeligt anvendt en linoliemaling). Ved reparation og udskiftning af disse dele, er det vigtigt at man fortsat bruger træ i samme dimension, kvalitet og profilering.